

Lidé bez domova*

MARIE ŠAFAŘÍKOVÁ**

Fakulta sociálních věd UK, Praha

Homeless People

Abstract: The problem of homeless people, ostensibly a consequence of the changes in our society which have been taking place since November 1989, has only been revealed and underlined (and thus made more visible) with the introduction of the democratic reforms. According to this report, which is based on the qualitative study of homeless people in Prague, the roots of the problem may often point to some events which occurred in the early stages of their lives. The principle technique adopted was in-depth dialogues with members of the homeless group as well as with other people acquainted with the problem. The homeless were divided into several groups (according to their prominence or expectations of positive changes in their life styles). Within that framework, their present situation as well as the reasons for its being brought into focus are discussed in greater detail.

Sociologický časopis, 1994, Vol. 30 (No. 3: 373-380)

Lidé bez domova (tj. bez přirozeného lidského zázemí) jsou společenskou bolestí, s níž se věky potýká většina civilizovaného světa a naše společnost jistě nikdy nebyla výjimkou. Ale minulým režimem jsme se nechali přesvědčit o opaku a až polistopadové zviditelňování ruku v ruce se silící tendencí tohoto problému odkryly jeho existenci, aby ji pak řada z nás přisoudila k negativním důsledkům společensko-ekonomické transformace. Nejen tento názor částečně potvrdila a doplnila výzkumná studie lidí bez domova, kterou jsem prováděla v Praze s menšími přestávkami od listopadu 1991 do září 1992.

Cíle práce, použité metody

Studie se snaží poskytnout orientaci v problému se zaměřením na klasickou, „viditelnou“ část lidí bez domova, zmapovat institucionální zájem o něj a konkrétní projevy tohoto zájmu, pokouší se prostřednictvím kontaktů s lidmi bez domova vidět problém z jejich strany, přiblížit osobnosti a životní osudy některých z nich. Pro svůj kvantitativně nevelký záběr si nedělá ambice naprosté objektivity či libovolné zobecnitelnosti získaných informací. Předmět zájmu byl označen jako lidé bez domova¹ (a jejich

*) Výtah z bakalářské práce stejného názvu, která je k dispozici v knihovně FSV UK.

**) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Marie Šafaříková, ul. 8. listopadu 63, 169 00 Praha 6, tel. (02) 35 15 70.

¹) Pro lidi bez domova se u nás běžně vžilo označení „bezdomovci“, čímž může dojít k nedorozumění, neboť úředně se v souladu se slovníkem mezinárodního práva pojmem bezdomovec označuje cizinec, žijící na našem území bez povolení úřadů a bez státní příslušnosti. Pro našeho člověka, postrádajícího domov, má odborná mluva termín „občan bez přístřeší“, který patří do skupiny „občanů společensky nepřízpůsobených“. V souladu se snahou přidržet se částečně odborné mluvy a na druhé straně vzít na vědomí fakt, že oficiální označení není přesné, neboť tito lidé obvykle přístřeší mají, používám zde termín „lidé bez domova“.

problémy) na území hl. města Prahy v době provádění studie. Zahrnuje naše občany delší dobu žijící jinde než ve vlastním obydlí (které by bylo možné považovat za domov), a to proto, že toto obydlí nemají nebo proto, že v něm nejsou schopni žít. Informace jsem získávala užitím kvalitativních metod a jejich kombinací, především šlo o metody dotazování, pozorování a studium dokumentů.

Dotazování byli lidé z řad sociálních pracovníků, pracovníků dobročinných organizací, ubytoven, zdravotních zařízení, nádražní přepravy atd.

Dále bylo užito techniky hloubkových polostandardizovaných a nestandardizovaných rozhovorů s lidmi bez domova. Během nich jsem také žádala dotazované, aby vyprávěli o svém životě, což většině činilo značné potíže. Jejich výpovědi byly chronologicky neuspořádané, neobsahovaly objasnění souvislostí, vyprávěli tak, jako bych znala jejich rodinu, přátele, životní zápletky. Celkem jsem uskutečnila 10 takových rozhovorů: 2 rozhovory byly provedeny na Hlavním nádraží, 2 v ubytovně iniciativy Naděje, stejný počet v ubytovně pražského magistrátu a 4 v ubytovně Armády spásy. Výběr dotazovaných ve zvoleném místě již neměl přesná pravidla, byl situační a jeho přesný popis je uveden v mé bakalářské práci u jednotlivých rozhovorů, stejně jako rozbor a hodnocení rozhovoru.

Pozorování předcházelo a provázelo navazování kontaktů s dotazovanými a většinu výprav k nim. Zejména před započítím studie a v jejích prvních fázích bylo nutné použít této metody pro „zmapování pracovního terénu“, tj. míst hlavního výskytu lidí bez domova. Nejcenější pozorování a naslouchání mi bylo umožněno v azylovém domě Armády spásy během pravidelných rozhovorů s ubytovanými v rámci obnovování ubytovacích smluv mezi nimi a Armádou spásy.

Lidé bez domova

Lidé bez domova nejsou ani zdaleka homogenní skupinou jedinců s podobnými charaktery, zájmy, hodnotami, osudy. Lze však mezi nimi vyznačovat některé častěji se vyskytující rysy a skutečnosti, které umožňují vytvořit podle různých hledisek klasifikace jejich typů.

Za zcela zásadní považuji otázku, zda jejich příslušnost ke skupině lidí bez domova je či není možné snadno prokazatelně zjistit. Podle tohoto hlediska lze je rozdělit na část viditelnou a běžně neviditelnou:

Lidé často zanedbaného zevnějšku, přespávající pod širým nebem, na nádražích či v ubytovnách, jsou jen jednou částí celé rodiny lidí bez domova – tou námi viditelnou. Jejich způsob života bývá natolik demonstrativní, že málokterého pozorovatele nechá na pochybách jejich příslušnost k této skupině lidí. Z určitého pohledu jsou pro naši společnost tím menším problémem.

Vedle nich však existuje těžko pozorovatelná část lidí bez domova, o které naše společnost vlastně neví. Jsou to lidé, u nichž ze souboru obecně uznávaných norem chování nebývá dodržována jen některá. Za faktem neakceptování této normy individuem se však obvykle skrývá hlubší problém celospolečenský, např. vztah muže a ženy, problém emancipace, citového zneužívání, narušení pravidel morálky, etiky, rodinného soužití a výchovy. Situace těchto lidí bez domova vypadá poněkud jinak, jiný bývá i způsob, jakým se do ní dostali, každopádně není viditelná natolik, aby ji bylo možné ve společnosti běžně identifikovat. Proto je též přístup k těmto lidem složitý, podobně jako je obtížná otázka řešení jejich problému. Není vhodné užít pro ně pomoci stejné povahy,

jaká je nabízena viditelné části lidí bez domova – např. prostřednictvím dobročinných organizací, které mohou viditelné části částečně posloužit na cestě do nového života nebo alespoň dočasně zdůstojní jejich životní pouť.

Koho do této neviditelné části populace lidí bez domova zařadit? V podstatě jde převážně o ženy; ženy, které nemají pevné rodinné zázemí, vlastní byt, přežívají tedy různým způsobem – v bytech svých dočasných partnerů a to tak dlouho, jak jsou jimi žádány (budoucnost takto žijících žen je, pakliže včas nezmění životní styl, v tuláctví, na „šikmé ploše“, často v řadách viditelných lidí bez domova). Mohou sem patřit svobodné matky, často si hledající partnera jen proto, aby získaly ubytování. Snadno se mohou do této situace dostat i dívky, přicházející z vesnice do velkoměsta bez předchozího zajištění si spolehlivého zázemí, dívky vyrostlé v dětských domovech a další ženy v krizové situaci bez vlastního přístřeší.

Problém je velmi závažný z toho důvodu, že právě v těchto skupinách vyrůstají děti, budoucí mladá generace. Tyto děti žijí obvykle ve špatných materiálních i duchovních podmínkách, jejichž vliv na ně bude přinejlepším dlouhodobý. Pravděpodobně právě zde vzniká novodobá chudina.²

Studie se v souladu s původním záměrem dále skupinou málo viditelných lidí bez domova nezabývá, a možná právě zde je prostor pro další výzkumy.

„Viditelní“ lidé bez domova

Jediným společným znakem všech členů této skupiny je, že viditelně postrádají vlastní soukromý prostor, který jsou nepsané společenské normy (a také oni samotní) ochotny považovat za domov. Ostatní charakteristiky již platí jen pro určitou, byť třeba většinou část této skupiny lidí, patřících ke společensky nepřizpůsobeným. Převládají zde muži, jejich věk je omezen pouze právně a biologickými možnostmi člověka. Mezi dotázanými byla nejčastější věková kategorie kolem 50 let. Velká část mužů je rozvedená, převážná část byla ve výkonu trestu, často opakovaně, což poznamenalo jejich další život.

Je-li člověk společensky nepřizpůsoben, znamená to, že jeho chování viditelně neodpovídá tomu, co společnost za normálních podmínek od něho očekává v souladu s existujícími mravními a jinými normami. Ovšem důležité je odlišit, že takový člověk je buď neochoten, nebo neschopen, nebo nemá možnost určitá očekávání splňovat a z toho vyplývá, že jeho vybočení od normálního chování může být buď dočasné (příp. krátkodobé), nebo stálé (příp. dlouhodobé). Proto lze lidi bez domova rozdělit zhruba do dvou skupin podle délky trvání absence domova na stálé (ti, kteří nemají zájem nebo schopnost změnit stávající situaci) a dočasné (snaží se svou situaci řešit). Mezi lidmi uvnitř takto vymezených skupin je pak podobnost rysů větší.

Dočasní lidé bez domova se mohou do své situace dostat kvůli různým nepředvídaným okolnostem, případně částečně vlastní vinou (rozvod, manželské neshody). Pro tyto lidi je charakteristická alespoň minimální snaha a schopnost změnit stávající situaci, vytvářet reálné a perspektivní plány do budoucna, shánět zaměstnání s ubytovnou či urovnat rodinné neshody. Jejich myšlení, zevnějšek a chování zpravidla

²) Této otázky se ne zcela okrajově dotýkají i dvě skupiny dětí a mládeže: do první patří ti, kteří utíkají opakovaně z domova (neshody, učební a jiné problémy) a do druhé nezletilí v péči státu. Ve světě bývají běžně řazeni k homeless, ale dle mého názoru jsou spíše pouze možnými adepty na členství v těchto skupinách po nabytí plnoletosti, a tedy neviditelným zdrojem.

nebývají příliš odlišné od chování a vzezření běžného člověka, méně často se dopouštějí společenských přestupků či trestné činnosti. Život bez domova vidí jako nepřírozený a neodpovídající jejich představám budoucnosti, často se dívají s despektem na lidi takto dlouhodobě žijící, především na ty z nádraží. Sami dávají přednost přespávání v ubytovně nebo místech, kde nejsou veřejnosti naodiv.

Ti, kteří potenciálně aspirují na doživotní bezdomovectví, také netvoří homogenní skupinu, mohou však vykazovat následující podobné znaky: Obvykle jim nepřipadá přirozené žít život „sešněrovaný“ společenskými zvyklostmi a normami, touží po naprosté volnosti a svobodě bez denního shonu a povinností, přitom však na druhé straně denně musí vynakládat úsilí na své přežití. Někteří z nich mají vysloveně tulácké sklony, styl života člověka bez domova jim tedy vyhovuje, a ať již vypovídají cokoliv, v podstatě jej dlouhodobě nechtějí měnit. Mají větší sklon záporně se stavět k existujícím azylovým domům a celé záchranné sociální síti (někdy i bez nabytí vlastní zkušenosti s podobným zařízením), hledají si alternativní přístřeší. Mnozí z nich vymění život bez domova za zdánlivě spořádanější, většinou jen na krátký čas. Nezřídka se během této doby stačí oženit a rozvést, či vykrást kamarádovi byt. Nebývají trvale zaměstnaní, žijí se příležitostnou prací (především zametáním chodníků) a krádežemi.

Lidé, kteří nemají motivaci ke změně života, ztroskotanci, lidé závislí na drogách a alkoholu, jsou možná ne tak početnou, o to však tragičtější částí zřejmě také stálých lidí bez domova.

V některých rysech odlišný proud pravděpodobně stálých lidí bez domova tvoří jedinci v průměru staršího věku, v jejichž možnostech nebylo potřebné se socializovat, snad by mnozí z nich ve skutečnosti chtěli žít jinak, ale nejsou schopni. Jsou mezi nimi lidé prostší, nižší inteligence, též ti, co od narození většinu života prožili v různých zařízeních od dětského domova přes psychiatrickou léčebnu po nápravná zařízení a dnes nedokáží navynout přirozenému životu, dále lidé fyzicky a mentálně nemocní. Nejsou schopni jednat samostatně a jejich situace tedy není jen vinou jich samotných, vždyť právě oni potřebují pomoci.

Jaké mají viditelní lidé bez domova problémy

Většině lidí bez domova schází pevná vůle. Pevná vůle ve smyslu schopnosti ovládat sebe sama podle svých představ, síla nepodlehnout pokušení toho, co možná až doposud ohrožovalo jejich lidskou důstojnost. Jejich sliby a plány být lepším narážejí v realitě každodenního života na silnou hráz vlastní slabosti, která znemožňuje jejich realizaci. Slibováním toho, co nemohou splnit, ztrácí jejich slovo váhu – pro druhé i pro ně samotné, takže slov začínají užívat často bez ohledu na pravdivost toho, co jimi vypovídají. Setkávají se s nedůvěrou (ať již v konkrétním případě oprávněnou či nikoli) lidí, kteří s nimi získali nějakou zkušenost.

Velkou obtíží bývá pro některé lidi bez domova ztráta dokladů. Tak banální záležitost, jakou je získání dokladů nových, je pro tyto jedince obtížně řešitelným problémem, protože nejsou prostě schopni dostavit se do místa svého trvalého bydliště, šance na úspěch je tím menší, čím větší je vzdálenost tohoto místa od Prahy a finanční otázka zde není zdaleka jedinou překážkou. Lidé bez domova argumentují nedostatkem peněz, sociální pracovníci však dobře vědí, že dát jim peníze na vlakovou jízdenku do místa bydliště znamená ve svých důsledcích umožnit jim legální přístup k alkoholu. U něj začínají a zároveň končí všechny jejich cesty. Výsledkem této slabosti některých lidí bez domova je fakt, že žádnému člověku bez domova dnes nikdo ze sociálních

pracovníků či charitativních organizací již peníze neposkytne. Bez osobních dokladů neseženou lidé bez domova korektní zaměstnání (čehož zneužívají nepoctiví soukromí podnikatelé), nemohou pobírat starobní či jiný důchod, na který by jinak měli nárok, takže jsou neustále bez prostředků, v azylových domech je nechtějí ubytovávat donekonečna, pokud není patrná snaha z jejich strany změnit svou situaci. Žádná zdravotní pojišťovna je nepojistí, nemocnice je proto hospitalizují většinou jen v závažných případech a zdravotní stav těchto lidí je kapitola sama pro sebe. Souhrnně se dá říci, že zdraví těchto lidí (nejen fyzické, ale i psychické) je zřejmě problematičtější, než si my i oni dokážeme uvědomit. Vždyť lidé bez vlastního zázemí, často i přístřeší, bez pravidelné a kvalitní stravy, denní hygieny, dostatečného oblečení, vystavení mnohým nebezpečím (i ze strany jiných lidí), často i zatížení psychickými otřesy ve své minulosti, snad až na výjimky nemohou nebýt nějakým způsobem nemocní. K tomu se druží často i zneužívání alkoholu a drog. Dlouhodobější výslednicí je jejich oslabený imunitní systém, zvýšená vnímavost na různá onemocnění, řada chronických obtíží a také fakt, že jsou šířiteli nejen infekcí, ale i řady nebezpečných parazitů.

Jak své problémy řeší

Základním problémem, který musí lidé bez domova řešit každodenně, je jak co nejlépe přežít a kde najít místo pro přenocování. Obojí je snazší za teplých měsíců, pražské lesy, parky, opuštěné marigotky, poskytují nepřeborné možnosti ubytování. Pokud počasí není příznivé, je nutno hledat přístřeší – na půdách budov, v opuštěných domech, v jeskyních, ve větracích šachtách metra, v teplovodní a jiné kanalizaci. Mnozí jsou jen neradi ochotni využít uvedených útočišť a usilují o ubytování v azylových domech, jiní se naopak ubytování v nich vyhýbají. Celkově však počet lůžek v Praze nestačí a hlavně nebude v budoucnu stačit uspokojit jejich vzrůstající potřebu. Zpravidla plně využita bývá ta ubytovna, která klade na klienty nejmenší kázeňské nároky. Specifickým způsobem řeší problémy lidé, žijící na Hlavním nádraží. Živí se sběrem lahví, krádežemi, jejich denním chlebem je levné sladké víno (čučo), a často i potraviny, které naleznou v některém z nádražních odpadkových košů a popelnic. Tatáž místa jsou zdrojem ošacení, v případě potřeby lze osobní oděv doplnit v některé dobročinné organizaci jako je Charita, v denním centru Armády spásy, polohou výhodné je zvláště denní centrum Naděje u Hlavního nádraží, kde se též mohou najíst a vykoupat se, přičemž mnozí cítí potřebu využít posledně jmenované služby jen za výjimečných okolností.

Poněkud zkušenější jedinci „řeší“ – hlavně v zimním období – své starosti o přežití tím způsobem, že záměrně spáchají nějakou trestnou činnost v takovém rozsahu, aby jim doba odnětí svobody nepřesáhla hluboko do příchodu dalších teplých měsíců. Většina z nich má vžitou představu, že se o ně má postarat stát. Nestydí se ukazovat svou situaci na veřejnosti, ovšem odhalit ji před svými příbuznými nebo je dokonce požádat o pomoc, je pro ně obtížné a pod úroveň.

Jak a proč se lidé bez domova dostávají do této situace

Neoddiskutovatelnou a pro většinu lidí bez domova společnou příčinou je narušení socializačního procesu a psychická deprivace v dětství. Zde vidím i kořeny většiny ostatních problémů, se kterými se musí nyní v dospělosti potýkat. Téměř všichni lidé bez domova, s nimiž jsem se seznámila (tj. nejen moji respondenti), prožívali dětství buď v neúplné rodině, nebo v rodině narušené s významnými patologickými jevy, případně je vychovali prarodiče.

Uvádím zde přehled příčin, které vedou k bezdomovectví. Žádná z nich však obvykle nepůsobí sama, spíše se v průběhu života mohou kumulovat, čímž se umocňuje jejich celkový efekt a jen stěží se dá rozeznat, která z nich byla tou rozhodující:

1. *Patologie ve vztazích mezi mužem a ženou a v dalších oblastech morálky a etiky.* (Viz zejména „neviditelní“ lidé bez domova). Ženy s dětmi, které mají např. manžela alkoholika nebo jsou jím z jiných důvodů ohrožovány a nechťejí dále toto nebezpečí snášet, svou situaci často řeší odchodem z bytu a žijí v azylových domech či jinde do vyřešení své situace. Nejvýznamnější příčinou v rámci této problematiky je však rozvod. Po rozvodu muž odchází z bytu na základě soudní výpovědi nebo dobrovolně „kvůli dětem“. Spí potom kdekoli (např. v kanceláři), snáze se dostává na scestí.
2. *Zrušení podniku, firmy.* Stavební dělníci, často i kvalifikovaní pracovníci, žili celý život na podnikových ubytovnách, stěhovali se z místa na místo podle působení firmy. Jestliže je nyní jejich firma zrušena, zůstávají bez přístřeší. Pokud je zrušena pouze ubytovna a eminentním zájmem podniku je nadále zaměstnávat člověka zde doposud ubytovávaného, dává firma k dispozici náhradní ubytování.
3. *Mláď v dětském domově.* Mláď člověk, který do svých 18 let žil v dětském domově a poté jej musí opustit, nemá prakticky kam jít za předpokladu, že nežijí jeho příbuzní a nenajde zaměstnání s ubytovnou.
4. *Původně útěk.* Mláď, kteří se dostanou do rozporu s rodiči, opouštějí domov, a když se konflikt nepodaří urovnat, mohou začít žít v nejružnějších skupinách vrstevníků, zde přivyknout jinému způsobu života (alkohol, drogy, prostituce).
5. *Závislost na alkoholu a drogách.* U této příčiny je nutné odlišit, zda závislost skutečně připravila člověka o domov a důstojný způsob života nebo zda absence domova a s tím spojený životní styl přivedl člověka k alkoholu a drogám.
6. *Lidé dříve trestaní za příživnictví, povaleči, delikventi.* Nemají chuť k práci a k dodržování povinností, nejsou již často ani schopni přizpůsobit se normám společnosti, postrádají obvykle perspektivu ve svém vidění života.
7. *Nevyřešená bytová situace po návratu z výkonu trestu.* Bývalí trestanci po svém propuštění z různých důvodů často nemají kam jít (např. je opustila družka), neznají obvykle smysl života, bývají společností diskriminováni. V souvislosti s tím je velkým paradoxem fakt, že lidé, kteří se ve výkonu trestu chovali vzorně a byli proto propuštěni před jeho vypršením s „podmínkou“, právě díky té podmínce většinou neseženou zaměstnání.
8. *Životní chyba – ztroskotanci.* Jakémukoli člověku – a to platí i pro vzdělance a umělce – se může po určité životní události zhroutit svět. Bývá to způsobeno ztrátou jeho nejbližších, jeho zaměstnání, stačí třeba jen nějak selhat v zodpovědné práci, nedokázat se s tím vyrovnat, řešit to únikem od společnosti, dát se na alkohol. Tento člověk, který neunesl tíhu života, pak přichází o veškeré své zázemí nebo je sám opouští.
9. *Tuláctví.* Lidé s tuláckými sklony nejsou schopni déle vydržet na jednom místě a vytvořit si domov (v některých případech to platí jen do určitého věku života). Např. na americkém kontinentě tuláctví bývá spojeno se stěhováním se za prací.
10. *Směřování do center z vesnic do města.* Řada lidí u nás má představu, že v Praze na ně čekají bezpracné zisky a život na úrovni. Z tohoto omylu je někdy vyvede fakt, že neseženou levné ubytování. Obsazují azylové domy a stále hledají práci podle svých představ.

11. *Stáří, opuštěnost a špatná socializace v průběhu života, fyzická a psychická opotřebenost.* Tito stařečkové jsou často vidět spící na Hlavním nádraží v zuboženém stavu. Je to skupina lidí, která bez cizí pomoci již není schopna svému podzimu života dát důstojnost.

12. *Psychická choroba.* Může dovést člověka k nezvyklému způsobu života. Např. jedna respondentka, která přišla podivným způsobem o svůj dům, nechce opustit Hlavní nádraží, protože se cítí být pronásledována.

13. *Nezákonné užívání hytu.* Dnes je ten, kdo obývá nezákonně byt, vystěhován, a to na adresu trvalého bydliště, je-li pouze teoretická, pak do hotelu. Po určitou dobu mu může na výdaje, spojené s náhradním ubytováním, finančně přispívat úřad, a pokud si během této doby nezajistí zaměstnání s ubytovnou, s velkou pravděpodobností rozmnoží řady lidí bez domova. Protože bydlel v bytě, který mu nepatřil, byl vlastně již tehdy teoretickým člověkem bez domova, ovšem teprve nyní se jím stává fakticky.

Pozadí vzniku příčin bezdomovectví dotvářejí fakta dnešní doby, doby historicky významného přechodu mezi dvěma způsoby myšlení. Lidé si dnes ještě neuvědomili, že stát již není ten, kdo jim obstará byt, kdo za ně přebírá ve většině otázek zodpovědnost, že jejich role by měla přejít od individualistické pasivity k aktivní snaze postarat se přinejmenším sám o sebe.

V budoucnu u nás hrozí, že problém chudoby některých skupin obyvatelstva a jejich platební neschopnost se odrazí v nárůstu počtu lidí bez domova (pokud nebude dostatek levných sociálních domů pro důchodce a chudé lidi). Mohou se objevit negativní důsledky faktu, že podprůměrně situované skupiny obyvatelstva (zejména mladé rodiny) jsou vytlačovány z trhu s byty, je tu otázka nezaměstnanosti atd.

Tyto možné příčiny bezdomovectví lze odstranit vhodnou sociální politikou, což neplatí o všech dříve uvedených příčinách.

Co nám sdělují získané poznatky

Do životních osudů zkoumaných lidí bez domova se nesmazatelně vypsaly i osudy naší společnosti, zejména válečného a poválečného období, důsledky politických změn, duchovního a mravního chudnutí. Zjištěné životopisy zbavují polistopadové změny podezření, že ony jsou hlavní příčinou vzniku problému lidí bez domova, ale zároveň je nezbavují podílu na jeho zesílení a klíčové role v jeho zviditelnění. Listopad 1989 vytvořil podmínky pro existenci problému lidí bez domova a také pro existenci problémů, jejichž projevem bezdomovectví může být. Přinesl na jedné straně společensko-politické změny, které problém odhalily, a na druhé straně společensko-ekonomické změny, které jej ještě zesílily. Prvně jmenované změny totiž obnovily respektování lidských práv, svobod a principů demokratické společnosti vůbec, a tím odkryly již dávno existující problém lidí bez domova v dotehdy existující podobě:

- Možností svobodně hovořit a psát o existenci tohoto problému.
- Zrušením pracovní povinnosti se vyprázdnily věznice od bývalých příživníků.
- Lidé, kteří dříve protiprávně obývali cizí byt, jsou dnes nuceni jej opustit.
- Rozsáhlá amnestie odkryla, kolik bývalých trestanců nemělo nebo kvůli trestu přišlo o domov.

Nepřipravenost společnosti na fakt, že mnoho z propuštěných nemá kam jít, způsobila nedostatečné zajištění pomoci, zviditelnění jejich situace a tím relativní zesílení problému lidí bez domova.

Na druhé straně polistopadové změny, přinášející transformaci celého společensko-ekonomického systému, zavádějí tržní principy do společnosti a s tím některá úsporná opatření (ruší se firmy s podnikovými ubytovnami ap.). Do Prahy stále proudí lidé bez domova z celé republiky, neboť zde je nejvíce příležitostí pro získání obživy. Za této situace je aktuální diskuse o problému domovského práva, která souvisí s pokusy řešit tento problém a návrat do obce by měl být prvním krokem. V zájmu celé společnosti by se problém řešit měl, avšak ne univerzálně, ale podle typu příčin jeho vzniku, a jak se ukázalo, ne na všechny případy se vystačí s ekonomickými nástroji sociální politiky.

V závěru si bychom si měli uvědomit, že k tomu, aby člověk měl domov, nestačí jen vlastnit byt, domov je třeba tvořit svou zodpovědností. Patří k němu nejbližší osoby, představující oporu člověku ochotnému a schopnému ji opětovat. Avšak být oporou není jednoduché a pro celou řadu lidí je to úloha nesplnitelná.

MARIE ŠAFAŘÍKOVÁ je studentkou Fakulty sociálních věd – magisterského cyklu oboru sociologie – a současně Pedagogické fakulty UK v Praze. Studii lidí bez domova provedla k získání informací pro svou bakalářskou práci.

Literatura

- Anderson, N. 1961. *The Hobo*. The University of Chicago Press.
- Bingham, R., R. Green, S. White (eds.) 1987. *The Homeless in Contemporary Society*. Newbury Park: SAGE publications.
- Caton, C. L. 1990. *Homeless in America*. Oxford University Press.
- Klevisová, N. 1991. „Bez přístřeší.“ *Hospodářské noviny*, 28. 11. 1991.
- Pavlová, A. 1991. „František, jeden z mnoha.“ *Mladá fronta Dnes* II, č. 267: 6.